

Ahlak Üzerine Üç Deneme

Emin Reşah

2012.02.21

Bu kitabın herhangi bir formatta dağıtımı, bütünlüğü korunduğu ve bu metin yer aldığı sürece serbesttir.

© 2012 Emin Reşah. Telif hakkı yazara aittir.

Takdim Tarihçesi

1. Takdim: 21 Şubat 2012

Ahlakın Metafizik Kaynağı

Ahlakın gerilediği doğru mu değil mi tartışması yapmak istemiyorum, çünkü böyle bir mukayese için eskilerin günümüzdeki insanlardan daha ahlaklı olduğunu iddia etmek gerek. Tarih bize insanların geneli hakkında pek az şey söylediği ve tek tek insanların ahlakı da geneli düşünürken pek anlamlı olmadığı için anekdotlar yardımıyla fikir yürütmeye çalışmanın bir anlamı yok.

O sebeple bu varsayımın yanlış olabileceğini baştan kabul edebilirim. Yani insanların ahlakı daha iyiye gidiyor olabilir, ekonomik durumla ahlaklılık arasında ciddi bir ilişki var ve mesela (her gün gelen savaş haberlerinde öyle durmasa da) birbirimizi çok daha az öldürüyoruz.

Ahlaksız olma sebepleri azaldıkça ahlaklı olma sebepleri de azalıyor. Artık daha yalnız kalabiliyoruz, ahlakımızı topluma göstermek, aynı dinden, mezhepten, düşünceden olduğumuzu isbat etmek zorunda değiliz. Hayat artık yalnız da yaşabilen bir şey, bunu önceden çok nadir sayıda insan göze alabilirdi. Her gün işe gidip gelebilen münzeviler var. Kimseye gerçek fikrimizden, hayatımızdan, bizim için önemli olandan bahsetmek zorunda değiliz.

O sebepten bir ilerleme veya gerilemeden konuşmak belki de mümkün değil. Her devrin bir ahlakı var. Doğal ahlak yerine, sadece *devrin ahlakı* diye bir şeyden bahsetmeliyiz belki, çünkü insanın yaşadığı çevre artık *doğal* değil, diğer insanlarca şekilleniyor. Ahlak da bu çevreden kaynaklanıyor.

İnsanın ahlakının metafizik bir karşılığı olup olmadığını bazen çok merak ederim. Dindarların hepsi bunu söyler, ben de şahsen bu kanaatteyim, yani insan Allah'ın varlığına bir hüccet olarak ahlaklıdır veya vicdanı olduğundan ahlaklıdır. Ancak *devrin ahlakı* dediğimizde, bunun pek de hüccet olmayabileceğini kabul etmiş oluruz, *insan çevresinden massettiği kural ve görgüyü bir ahlak olarak taşır, bu da devrin şartlarına göre değişir* demiş oluruz.

Sonu ne olacak, devrin ahlakıyla ahlaklanan insanın sonu nereye varacak işte bundan dolayı merak ediyorum. Eğer ahlakın metafizik bir karşılığı yoksa, yani iyilik ve kötülük sadece çevreden edinilmiş fikirlerse, insanlar bugün *kötü* dediğimiz hallerde de yaşamaya, var olmaya devam eder; yok eğer iyilik ve kötülük *gerçekten* mevcutsa, eskiden bizi yaşatan iyilikten ayrıldığımızda yok oluruz.

Bakalım neler olacak.

(11 Ekim 2011)

Ahlakın İki Hedefi

Bir ahlak sisteminin iki hedef gözetmesi gerekir: (1) Kötülüğün yayılmasını engellemek ve (2) Ahlakî değerlerin sonraki nesillere aktarılması.

Kötülük ve iyilik her zaman vardır, kimi insanlar her zaman iyi, kimisi her zaman kötü, ancak çoğunluğu iyilerle iyi, kötülerle kötüdür. Ahlak sisteminin amacı her zaman varolan/varolacak kötülüğün taklit edilmesine engel olmak ve iyiliğin taklit edilebilir olmasına çalışmaktır.

Kan davası gibi, mesela, insanların birbirini öldürmesine şartlayan adetler kötülüğün yayılmasına sebep oldukları için sağlam ahlakî kurallar değildir. Rüşvet gibi, zina gibi, *herkes yapıyor, ben de yaparım* demenin makul bir gerekçe olabildiği kötülüklere izin veren anlayışlar da buna benzer.

Şahsen bir durumcu/mutlakçı (situationist/absolutist) ahlak anlayışının bu iki hedef için en uygun yol olduğu kanaatindeyim. Her ne kadar bu iki anlayış birbiriyle çelişebilir görünse de, gerçekte ahlakın uygulanabilir ve aktarılabilir olmasının iki yüzünü temsil eder.

Mutlakçılık, ahlaken izafiyetçiliğin zıddıdır. Belli ahlaki doğrular bulunduğunu söyler. Her ne kadar topluluktan topluluğa değişiklik gösterebilse de doğrular kişiden kişiye değişmez. Ahlakî standartlar söz konusu olduğunda *bana göre doğru, sana göre yanlış* gibi cümleler kurulmasına mutlakçılık engel olur.

Durumculuk ise bu ahlaki doğruların insanların yaşadıkları durumlara göre uygulanması gerektiğini, uygulamanın bütün şartlarının önceden belirlenmesinin mümkün olmadığını anlatır. Herhangi bir doğrular sistemi, durumdan duruma birbiriyle çelişebilen doğrular da içerdiğinden, hangi doğrunun eldeki duruma en uygun hareket tarzını oluşturduğuna karar vermek gerekir.

Mutlak kuralların belirlediği doğrular bahsedilen iki hedefe uygun şekilde durumlara uygulanır. Biri gelip rüşvet almak hakkında sorduğunda bunun yanlış olduğunu söyleyebiliriz, başkalarının rüşvet aldığını gören kişi bunu engelleyebiliyorsa engellemeli, engelleyemiyorsa bunun dedikodusunu yapmamalı ve kötülüğün bilgisini yaymamalıdır, eğer herkes rüşvet alıyor, rüşvet almayanlar suçlu duruma düşürülüyor ve başka bir çalışma imkanı bulunmuyorsa, rüşvet almanın en makul yol olduğunu söylemek mümkündür; çünkü insanın çalışmayarak rüşvetten daha büyük kötülüklere bulaşması ihtimali vardır.

Durumcu olmayan bir anlayış rüşvet almanın kötülüğünden sonra bunun bazı durumlar için makul bir yol olabileceğinden bahsetmez. Bu insan, rüşvet alacağına kendini öldürmüş veya ailesini dağıtmış olabilir, bunların değerlendirmesini yapmaz. Bu birinci hedefe bir engeldir, çünkü bir kötülükten uzak tutmaya çalışırken insan başkasının kucağına bırakılabilir.

İzafiyetçi bir anlayış ise daha en başında, rüşvetin kötü olmayabileceği düsturuyla başlar. Buna bakıp, insanın rüşvet konusunda canı nasıl istiyorsa öyle davranması mümkündür. Bu durumda insanı kötülükten uzak tutmak ve bu kötülüğü bulunduğu yerde izole etmek mümkün olmaz, ahlaki doğruların gelecek nesillere aktarılması ise zaten mümkün değildir.

Durumcu/mutlakçı ahlakı, dini veya laik doğrular temelinde seslendirebiliriz. Dini metinler (en azından İslami metinler sözkonusu olduğunda) zaten bu anlayışı taşır, vahiy durumlara göre inmiş, peygamber durumların açıklamasını yapmış, bununla beraber mutlak doğrular vazetmişlerdir. Her ne kadar dini gelenek tefsir (vahyi yorumlama) ve fıkıh (ahlak + hukuk) konusunda durumculuğun esnekliğini kaybetmiş ve kitaplara geçen kurallar tüm şartları kuşatan mutlaklar kabul edilmeye başlanmışsa da, bugün dahi yetişmiş bir fıkıhçı, mutlak kaynakların ışığında durumlara göre karar verir.

Dini geleneğin doğruluğuna inanmayan kişi için de mesela Kantçı deontolojik bir ahlak doğruların kaynağı olabilir. Somut ahlaki kurallar vazedenden ve durumlara uygulanması mümkün herhangi bir ahlak sistemi buradaki anlayış için yeterli derecede mutlaklıdır.

Modern dünyanın getirdiği ve Türkiye’de *genel ahlak* diye andığımız şeyi bu iki hedef açısından inceleyelim: Genel ahlakın ne olduğu, nasıl bir şey olduğu gerçekte pek de belli değildir, aslında *sürü ahlakı* diyebileceğimiz, *kalabalık ne diyorsa, doğru odur* şeklinde basit bir açıklaması olan ve bireyin sürüye uyması dışında mutlak doğru kabul etmeyen bir ahlaktır. Bununla beraber, biz onun, mesela *evlilikte aldatma kötüdür* gibi bazı kurallarının mutlak doğrular olduğunu kabul edelim.

Genel ahlakın mutlak doğrusu olmayışı neden kötüdür? Hemen hepimizin ikiye bölünmüşlüğüne temelinde bu sürü ahlakı olduğu için genel ahlak gerçekte bir ahlak sistemi değildir. Genel ahlak bir ahlak sistemiymiş gibi durduğu için, biz de ahlaklı gibi durmaya çalışıyoruz.

O sebeple bu toplumda, ateist açıkça dini inkar edip, müslümanlar hakkında ne

düşündüğünü söylemez ama dindar da açıkça ateisler hakkında ne düşündüğünü söylemez. Puslu hüsnütabirler etrafında, herkes birbiriyle iyi geçiniyormuş gibi yapar ama aslında kimse kimseye güvenmez. Hemen bütün siyasi oluşumların *takiyyeci* olmasının sebebi de budur, sadece Atatürk büstü önünde dikilen dindar değil, oruç tutmadığı halde iftar eden ateist de takiyye yapmaktadır. Bunun sebebi de, ortak bir doğrunun olmayışı, ancak insanların sürüye uymayı doğru kabul etmesidir.

İkiyüzlülük bahsettiğimiz hedeflerin ikisini de çürütür. Kötülüğün yayılmasını engellemez, insanlar sadece kötülüğün dışardan nasıl görüldüğüne bakar ve dün kötülük olan, toplumda yeterince destek bulursa, bugün iyilik olabilir. Ayrıca yeni nesiller genelde bu ikiyüzlülüğü çok çabuk farkettilerinden ve kendileri de muteber ve başarılı olmak için ikiyüzlü olmak zorunda kaldıklarından, ahlakın yeni nesillere aktarılması mümkün olmaz.

Yeni nesillere aktarılmayan doğrular ise, ahlaki dengenin yok olmasına sebep olur. Ahlakın sebebi insanların birbirine güven duyma ihtiyacı olduğundan, ahlaki dengenin yok olması, gerçekte ahlakın yok olmasıdır. Her ne kadar tüm insan toplulukları (dışardan ne kadar ahlaksız görünürse görünsün) bu güven ihtiyacının getirdiği ahlaki kurallara sahip olsalar da, bunların aktarılamayışı, insanların yaşadıkları topluma duydukları güvenin altını oyar ve yaptıklarıyla düşündükleri arasına perde çeker.

O sebeple, gerçekte kimsenin kendi küçük haz ve menfaatinde başkasını düşünmediği, ancak herkesin ahlaklı numarası yaptığı bir toplumda yaşıyoruz. En ahlaksızımız bile yaptıklarına ahlak kılıfı geçirmeye, olmazsa ahlaki anlayışını esnetip kendini kabul ettirmeye çalışıyor. Hepimiz bir tiyatrodan, kendimize bile yabancılaşmış, ölüyoruz.

(21 Nisan 2011)

Kötü Dünyada İyi Kalmak

Eğer düşüncemi teksif etmek istediğim bir yer varsa, o da bu mesele. Dünyanın iyiliği veya kötülüğü konusunda bir genelleme anlamsız ama kötü olabileceğini kabul edip, kötülük içinde nasıl iyi kalınacağını düşünmek makul.

İyiliği herhangi bir ahlak doktrinine, güce, sanata, bilime endeksleyip, bunun üzerinde konuşmak istemiyorum. İyilik bunların hepsinin ötesinde, belki hepsinden ve diğerlerinden miktar miktar içermesi gereken, ancak hiçbirine eşit olmayan bir kavram. İnsanın iyiliğini kendi bulması gerekiyor.

Kötülük de aynı şekilde. Doktriner ahlak size doğru söylemenizi söyler ama insan doğru söyleyerek de kötü olabilir, iyi olmak ve kalabilmek için bir ölçüde güçlü olmak gerekir ama güç aynı zamanda kişinin kendine ve başkalarına karşı kötülüğünü de getirir. Sanat ve bilim iyilik için de, kötülük için de kullanılabilir, akıl, bilgi ve zeka hakeza.

Otomatik bir formülü olduğuna inanmıyorum. İnsanın hayatına ve karşılaştığı meselelere dair bir duruş geliştirmesi gerekir, bunu başkasına havale edemez, kötü bir dünyada iyi olmak hayatın özüdür.

(28 Ekim 2011)